

Оксана РУДА

*доктор історичних наук, старший науковий співробітник
відділу новітньої історії
Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4361-8313>
e-mail: oxana.ruda@gmail.com*

НАСТУП НА УКРАЇНСЬКЕ ШКІЛЬНИЦТВО: ДІЯЛЬНІСТЬ КУРАТОРІЇ ЛЬВІВСЬКОГО ШКІЛЬНОГО ОКРУГУ В 1921–1926 РОКАХ

Висвітлено діяльність кураторії Львівського шкільного округу на чолі з куратором Станіславом Собінським у 1921–1926 рр. Простежено основні зміни, які відбулися в освітній сфері Польської держави після ухвалення низки законів та розпоряджень у 1920–1921 рр., спрямованих на розвиток мережі початкових і середніх навчальних закладів, запровадження обов'язкового початкового навчання, підготовку кваліфікованих педагогів, організацію шкільної влади другої інстанції тощо. З'ясовано внутрішню структуру, роль та завдання кураторії Львівського шкільного округу. Констатовано, що у вказаний період кураторія намагалася чітко виконувати покладені на неї завдання щодо подолання відмінностей в освітній сфері, організаційного та програмного злиття шкільництва міжвоєнної Галичини зі загальнопольським, формування у дітей і молоді національних меншин польської національної свідомості, зокрема через ліквідацію непольського шкільництва та розширення мережі шкіл із державною мовою викладання. Відзначено, що запровадження кураторією обов'язкового вивчення української та польської мов у державних польсько-й україномовних початкових і середніх навчальних закладах Львівського, Станіславівського та Тернопільського воєводств переслідувало декілька цілей: забезпечити порозуміння між польським й українським населенням Галичини на побутовому рівні, що мало полегшити носіям «вищої» польської культури її популяризацію серед місцевих українців; продемонструвати на міжнародній арені прихильне ставлення влади до національних меншин.

Констатовано, що попри спроби С. Собінського налагодити відносини з українською спільнотою краю, через провокаційні розпорядження кураторії, зокрема щодо використання державної мови у внутрішній та зовнішній документації непольських навчальних закладів, заборони вживання у школах термінів «українець», «український» і заміни їх на «русин», «руський», «русинський», поширення утравізму у шкільництві, наступу на права українських учителів тощо, позбутися напруженості в цих взаєминах йому так і не вдалося – національна проблема в Галичині, зокрема у шкільництві, в 1921–1926 рр. лише загострилася.

Ключові слова: Галичина, Львівський шкільний округ, кураторія, куратор, освітня політика.

Упродовж віків українська нація існувала за умов іноземного панування, насадження чужих мов і культур, нищення україномовної школи, що мали на меті позбавити її власного національного духу. Активні громадсько-політичні діячі, розуміючи, що лише в національній школі особистість зможе одержати необхідний обсяг об'єктивної інформації про свою націю, її історію, звичаї та традиції, докладали значних зусиль до розбудови національного шкільництва, навіть попри спротив панівних кіл.

Деякі аспекти діяльності кураторії Львівського шкільного округу (ЛШО) в міжвоєнні роки вже аналізували українські й іноземні вчені. Серед сучасних польських дослідників цю проблематику висвітлювали Йоланта Дзеняковська (Jolanta Dzieńkowska)¹, Кароль Санойця (Karol Sanojca)² та Гжегош Сюдут (Grzegorz Siudut)³. Формування системи адміністрування шкільництва у Галичині, польську національну політику в галузі освіти досліджували українські вчені Богдан Ступарик⁴, Микола Галай⁵. Формування та діяльність кураторії ЛШО в 1921–1939 рр., рівень виконання покладених на неї польською владою завдань проаналізовано у працях Оксани Рудої⁶. Попри наявні розвідки із зазначеної тематики діяльність кураторії ЛШО на чолі з куратором Станіславом Собінським (Stanisław Sobiński) в 1921–1926 рр., аналіз його розпоряджень, які українці сприймали як спробу ліквідації національного шкільництва та денаціоналізації українського населення, потребує детальнішого дослідження.

Мета статті – проаналізувати діяльність кураторії ЛШО в 1921–1926 рр., а також розпорядження куратора С. Собінського, спрямовані на обмеження прав української мови в освітній сфері, розширення мережі польськомовного й утравквістичного шкільництва.

Після здобуття Польщею незалежності 1918 р. перед владою постала необхідність формування нової системи освіти. Адже в поліетнічній Польській державі, утвореній із трьох різних територій, які раніше входили до складу Австро-Угорщини, Росії і Німеччини та мали різні традиції й історію, простежувався низький освітній рівень населення. Серед пріоритетних освітніх проблем, які вимагали негайного вирішення, були: консолідація шкільництва, розробка освітніх законопроектів, чинність яких поширювалася б на всю територію Польської держави, запровадження

¹ Dzieńkowska J. «Dziennik Urzędowy Kuratorium Okręgu Szkolnego Lwowskiego» (1921–1939) jako źródło do dziejów szkolnictwa międzywojennego Lwowa. *Україна ХХ століття: культура, ідеологія, політика*. Київ, 2015. Вип. 20. С. 308–325.

² Sanojca K. Relacje polsko-ukraińskie w szkolnictwie państwowym południowo-wschodnich województw Drugiej Rzeczypospolitej. Kraków: Historia Jagellonica, 2013. 477 s.

³ Siudut G. Rozwój potencjału edukacyjnego szkolnictwa średniego ogólnokształcącego w lwowskim Okręgu Szkolnym w latach 1921–1939. *Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego MCCCXXXIII. Prace Historyczne* / pod red. A. Patka. Kraków, 2012. Zesz. 139. S. 117–124.

⁴ Ступарик Б. М. Шкільництво Галичини (1772–1939). Івано-Франківськ: ІСДО, 1994. 144 с.

⁵ Галай М. Адміністрування шкільництва Тернопільського воєводства в системі управління освітньою галуззю Другої Речі Посполитої періоду 1919–1939 років. *Гуманітарні та соціальні науки: матеріали III Міжнар. конф. молодих вчених* (м. Львів, 24–26 листопада 2011 р.). Львів: Вид-во Львів. політехніки, 2011. С. 38–41.

⁶ Руда О. Діяльність кураторії Львівського шкільного округу у 1921–1939 роках. *Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету*. Запоріжжя, 2016. Вип. 46. С. 192–196; Руда О. Національно-освітня політика урядів Польщі щодо населення Галичини в 20–30-х роках ХХ століття: реалізація та рецепції: монографія. Львів, 2019. 802 с.

обов'язкового початкового навчання, розвиток мережі середніх і фахових навчальних закладів, підготовка кваліфікованих педагогічних кадрів, поділ держави на шкільні округи й організація шкільної влади другої інстанції (кураторій) тощо⁷.

Важливі зміни в освітній сфері міжвоєнної Польщі відбулися після ухвалення 4 червня 1920 р. «Закону про тимчасовий устрій шкільної влади»⁸. Зауважмо, що до набуття чинності закону в державі діяли дві освітні інстанції: центральна влада – Міністерство віросповідань і освіти (МВіО) та перша інстанція – шкільні інспектори, які перебували в безпосередньому підпорядкуванні міністерству. Відповідно до ст. 2 і 3 закону від 4 червня було сформовано шкільну владу другої інстанції – кураторії шкільних округів на чолі з кураторами⁹. Відповідно до закону шкільна адміністрація підпорядковувалася МВіО, були створені освітні адміністративно-територіальні одиниці, які мали діяти паралельно зі структурами державної адміністрації. На Галичину чинність закону поширилася в лютому 1921 р.¹⁰.

На підставі «Розпорядження міністра освіти від 8 лютого 1921 р., виданого за погодженням з міністром внутрішніх справ щодо тимчасового устрою шкільної влади на території колишньої Галичини» у краї було уніфіковано шкільну структуру та змінено устрій шкільних влад: Крайова шкільна рада (КШР), заснована 22 червня 1867 р. при Галицькому намісництві, яка діяла на підставі Галицьких крайових законів від 15 лютого 1905 р. і 9 травня 1907 р., припинила діяльність, натомість створено ЛШО з центром у Львові, до якого ввійшли Львівське, Станиславівське, Тернопільське, а до 18 вересня 1921 р. – ще й Краківське воєводство¹¹. Тобто з 1921 р. головним державним органом, який керував освітніми процесами в Галичині, стала кураторія ЛШО на чолі з куратором¹², який одержав ті повноваження, що належали до компетенції ліквідованої КШР. Водночас повітові шкільні ради, підконтрольні кураторії, – ті ж, що їх мали ліквідовані районні шкільні ради¹³. У 1921–1922 рр. на підставі розпоряджень міністра освіти всю територію держави поділено на шкільні округи: Поморський, Познанський, Лодзький, Краківський, Волинський, Львівський, Варшавський, Віленський, Поліський, Білостоцький, Люблінський¹⁴.

⁷ Dzieniakowska J. «Dziennik Urzędowy Kuratorium Okręgu Szkolnego Lwowskiego»... S. 308–309.

⁸ Ustawa z dnia 4 czerwca 1920 r. o tymczasowym ustroju władz szkolnych. *Dziennik Urzędowy Ministerstwa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego Rzeczypospolitej Polskiej* (далі – *Dziennik Urzędowy MWRiOP*). 1920. R. 3. Nr 18 (38). Poz. 111. S. 204–205.

⁹ Ibid. S. 204; Dzieniakowska J. «Dziennik Urzędowy Kuratorium Okręgu Szkolnego Lwowskiego»... C. 309.

¹⁰ Sobiński S. U progu nowej ery. *Dziennik Urzędowy dla Okręgu Szkolnego Lwowskiego*. Lwów, 1921. R. 25. Nr 3. S. 87.

¹¹ Rozporządzenie Ministra Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego z dnia 8 lutego 1921 r. wydane w porozumieniu z Ministrem Spraw Wewnętrznych w przedmiocie tymczasowego ustroju władz szkolnych na obszarze b. Galicji. *Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej* (далі – *Dz. U.*). 1921. Nr 16. Poz. 97. S. 222–226.

¹² Центральний державний історичний архів України, м. Львів (далі – ЦДАЛ України). Ф. 179. Оп. 1. Спр. 1. Арк. 1.

¹³ Галай М. Адміністрування шкільництва Тернопільського воєводства... С. 39.

¹⁴ Archiwum Polskiej Akademii Nauk w Warszawie (далі – Archiwum PAN). Zesp. III–180. Sygn. 32. K. 4; Pollak M. Organizacja władz szkolnych II instancji w ciągu dziesięciolecia istnienia Polski odrodzonej. *Oświata i Wychowanie*. 1929. R. 1, zesz. 3. S. 213–219.

Територіально ЛШО обіймав 16 % усієї території Польщі й був другим за величиною після Віленського та за кількістю населення (у ЛШО проживало 19 % усього населення держави) після Варшавського. У ЛШО діяло 12 % усіх дошкільних закладів держави (за їхньою кількістю був 5-м округом), 18 % початкових (найбільше з усіх округів), 17 % середніх і 14 % фахових шкіл (поступався Варшавському) та 22 % учительських семінарій (більше було лише у Краківському). Хоча округ і охоплював три різні воєводства – Львівське, Станіславівське та Тернопільське, – ця територія мала як спільні історичні традиції, так і спільні проблеми, що й зумовило збереження такого організаційного поділу до 1939 р.¹⁵ Жодних змін в організацію шкільництва Галичини не було внесено навіть після ухвалення сеймом 26 вересня 1922 р. «Закону про принципи загального воєводського самоврядування, зокрема, Львівського, Тернопільського і Станіславівського воєводств», відповідно до якого шкільна адміністрація краю мала бути поділена на польську й українську з окремими шкільними радами, інспекторами та вчителями. Оскільки закон від 26 вересня 1922 р. був формальним, а перед галицькою шкільною адміністрацією постало завдання створення цілісної системи освіти на землях, що ввійшли до складу Польщі, то українці так і не отримали жодного відділу при кураторії, який би опікувався національним шкільництвом¹⁶.

Внутрішню структуру, роль та завдання кураторії ЛШО поряд із законом від 4 червня 1920 р. і розпорядженням міністра освіти від 8 лютого 1921 р. визначали також «Розпорядження кураторії Львівського шкільного округу до всіх повітових шкільних рад на території Малопольщі та міських шкільних рад у Львові та Кракові щодо нового тимчасового устрою підпорядкованих шкільних органів» від 1 березня 1921 р., Тимчасовий регламент діяльності кураторії Львівського шкільного округу, який набув чинності 1 листопада 1921 р., та Статут кураторій шкільних округів, затверджений МВіО 22 листопада 1924 р., що набув чинності 1 січня 1925 р.¹⁷ Кураторія мала здійснювати опіку, контроль, адміністративний і педагогічний нагляд за дошкільними закладами, початковими, середніми й фаховими школами, позакласною освітою та шкільною адміністрацією¹⁸. При кураторії діяли чотири відділи: загальний, початкових шкіл і позашкільної освіти, середнього шкільництва, фахового шкільництва. Загальний відділ вирішував усі освітні проблеми, що виникали в конкретному окрузі, а також представляв кураторію у відносинах із МВіО й іншими рівнозначними установами, надавав правову оцінку, опрацьовував статистичні матеріали, готував звіти про діяльність шкільної влади та стан шкільництва конкретного округу, вирішував господарсько-фінансові та канцелярські справи, укладав бюджет кураторії, займався кадровими питаннями тощо¹⁹. Відділ початкових шкіл і

¹⁵ Siudut G. Rozwój potencjału edukacyjnego szkolnictwa średniego... S. 119.

¹⁶ Ustawa o zasadach powszechnego samorządu wojewódzkiego, a w szczególności województwa lwowskiego, tarnopolskiego i stanisławowskiego. *Dz. U.* 1922. Nr 90. Poz. 829. S. 1553–1555.

¹⁷ Archiwum Akt Nowych w Warszawie (далі – AAN). Zesp. 8. Sygn. 13. K. 214; Rozporządzenie Kuratorium okręgu szkolnego lwowskiego do wszystkich Rad szkolnych powiatowych na terenie Małopolski oraz Rad szkolnych miejskich we Lwowie i w Krakowie w sprawie nowego tymczasowego ustroju podwładnych władz szkolnych. *Dziennik Urzędowy dla Okręgu Szkolnego Lwowskiego*. Lwów, 1921. R. 25. Nr 3. S. 99–112; Sanojca K. Relacje polsko-ukraińskie w szkolnictwie państwowym... S. 71.

¹⁸ Siudut G. Rozwój potencjału edukacyjnego szkolnictwa średniego... S. 117–118.

¹⁹ Archiwum Zakładowe Biblioteki Narodowej w Warszawie (далі – AZBN w Warszawie). Archiwum Towarzystwa Naukowego im. Tarasa Szewczenki (далі – ATNSz). Mikrof. 68731. K. 149; Rozporządza-

позашкільної освіти опікувався закладами дошкільного виховання, загальної, фахової та позашкільної освіти, навчанням учителів, відділ середнього шкільництва – середніми навчальними закладами, а відділ фахового – нижчими та середніми професійними школами²⁰. Офіційною мовою в діяльності кураторії була польська.

На початках діяльності кураторії ЛШО їй як владі другої інстанції підпорядковувалися 82 повітові (створені на базі окружних шкільних рад Галичини), місцеві (найнижчий орган шкільної адміністрації), 2 міські шкільні ради у Львові та Кракові, а також шкільні інспекторати. Після виокремлення зі складу ЛШО Краківського воєводства 18 вересня 1921 р. львівська кураторія здійснювала нагляд за 23-ма шкільними інспекторатами, які охоплювали 45 повітів Львівського, Станиславівського та Тернопільського воєводств. Така структура шкільництва, попри недоліки (надмірна завантаженість шкільних інспекторів послаблювала контроль за навчальними закладами), збереглася до початку Другої світової війни²¹.

Основну сферу діяльності куратора визначала ст. 4 закону від 4 червня 1920 р.: адміністрування виховними й освітніми закладами; нагляд, опіка та контроль над шкільництвом, дошкільним і позашкільним вихованням, а також освітніми процесами у шкільному окрузі; розгляд постанов і розпоряджень підпорядкованих куратору штаблів адміністрації, формування та реалізація бюджету шкільного округу; затвердження директорів початкових навчальних закладів, державних і приватних середніх шкіл та вчительських семінарій; внесення на розгляд міністру освіти висновків щодо призначення візитаторів, шкільних інспекторів; призначення членів шкільних повітових й опікунчих рад державних середніх навчальних закладів і вчительських семінарій, а також вирішення інших кадрових питань тощо²². Сфера впливу й повноваження кураторів постійно розширювалися. На підставі «Розпорядження міністра освіти від 19 вересня 1924 р. щодо ліцензування приватних загальноосвітніх шкіл і вчительських семінарій та затвердження керівників і вчителів цих шкіл» куратори одержали право надавати та скасовувати концесії на відкриття приватних середніх навчальних закладів і приватних вчительських семінарій, а також призначати директорів та вчителів цих шкіл²³.

Незважаючи на широкі повноваження, куратор підпорядковувався міністрові освіти та змушений був виконувати приписи керівних органів щодо вирішення педагогічних (навчальних програм, підручників) і господарських питань. Водночас безпосередня підпорядкованість куратора МВіО та його незалежність від інших органів державної адміністрації дали йому можливість впливати на реалізацію державної

dzenie Ministra Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego z dnia 22 listopada 1924 roku w sprawie statutu Kuratoriów Okręgów Szkolnych. *Dziennik Urzędowy MWRiOP*. 1924. R. 7. Nr 19 (141). Poz. 191. S. 325; Sanojca K. Relacje polsko-ukraińskie w szkolnictwie państwowym... S. 71–72.

²⁰ Rozporządzenie Ministra Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego z dnia 22 listopada 1924 roku... S. 325–326; Sanojca K. Relacje polsko-ukraińskie w szkolnictwie państwowym... S. 72.

²¹ Галай М. Адміністрування шкільництва Тернопільського воєводства... С. 40; Siudut G. Rozwój potencjału edukacyjnego szkolnictwa średniego... S. 117–118.

²² Ustawa z dnia 4 czerwca 1920 r. o tymczasowym ustroju władz szkolnych. S. 204–205.

²³ Rozporządzenie Ministra Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego z dnia 19 września 1924 r. w sprawie koncesjonowania prywatnych szkół średnich i seminariów nauczycielskich oraz zatwierdzenia kierowników i nauczycieli tych szkół. *Dziennik Urzędowy MWRiOP*. 1924. R. 7. Nr 19 (141). Poz. 193. S. 327.

освітньої політики у краї, оскільки зрівнювали його в правах із воєводою. Як наслідок куратор опинився на першій лінії польсько-українського конфлікту в Галичині²⁴.

Куратора шкільного округу спочатку призначав начальник держави, а з 1922 р. – президент за поданням Ради Міністрів. 24 січня 1921 р. першим куратором ЛШО призначено Станіслава Собінського, який до вступу на посаду близько 25 років був пов’язаний зі шкільництвом, насамперед як учитель кількох галицьких гімназій, а згодом як директор і візитатор. Перебуваючи на посаді куратора, він долучився до заснування численних навчальних курсів для вчителів початкових і середніх шкіл, методичних курсів для шкільних інспекторів, був організатором державних учительських курсів та педагогічних курсів у Львові тощо²⁵. Станіслав Собінський виконував обов’язки куратора до 19 жовтня 1926 р. – дня загибелі від пострілу члена Української військової організації (УВО) Богдана Підгайного²⁶. Проведення автентату було пов’язано зі звинуваченнями в усуненні української мови з державних і приватних гімназій ЛШО, запровадженні в юридичний обіг означень «руський» та «русинський» щодо українців, нищенні початкових українських навчальних закладів краю, утравлізації шкільництва тощо. Попри певні поступки, на які йшов С. Собінський, зокрема надання дозволу навчальним закладам з українською мовою викладання на відзначення Шевченківських урочистостей, вшанування Івана Франка та ін., що, на думку влади, мало стати одним із чинників налагодження польсько-українських добросусідських відносин, критика з боку українців на адресу куратора з кожним роком лише посилювалася²⁷. Це насамперед пов’язано з тим, що перед С. Собінським стояло завдання формування нової польської освітньої влади в Галичині, яке неможливо було реалізувати без наступу на українське шкільництво й обмеження прав української мови в освітній сфері. Водночас значний вплив на діяльність куратора мали його проєндецькі симпатії, які перешкождали незалежній професійній діяльності як його самого, так і кураторії ЛШО загалом, оскільки вона, як і більшість місцевих органів влади в Галичині, також перебувала під впливом ендеків, які докладали значних зусиль до асиміляції національних меншин та зміцнення національної свідомості поляків, зокрема через ліквідацію непольського шкільництва й розширення мережі шкіл із державною мовою викладання.

На початку 20-х років ХХ ст. проблема поладання мовного питання у шкільництві Галичини привертала увагу представників різних щаблів влади, зокрема кураторії ЛШО. Так «Циркуляром кураторії до повітових шкільних рад, дирекції учи-

²⁴ Руда О. Діяльність кураторії Львівського шкільного округу у 1921–1939 роках. С. 194; Sanojca K. Relacje polsko-ukraińskie w szkolnictwie państwowym... S. 72–73.

²⁵ Lempicki S. Stanisław Sobiński: człowiek i ideologia. Lwów: Komitet Obywatelski ku uczczeniu śp. kuratora Sobińskiego, 1927. S. 4; Rzaśa A. Wspomnienie (1872–1926). *Gazeta.pl*. 2006. 7 marca. URL: <https://web.archive.org/web/20121005084519/http://wroclaw.gazeta.pl/wroclaw/1,35779,3198929.html> (дата звернення: 10.02.2021); Sanojca K. Relacje polsko-ukraińskie w szkolnictwie państwowym... S. 75.

²⁶ Padł na posterunku! *Gazeta Lwowska*. 1926. 21 października; Manifestacja żałobna u trumny ś.p. Stanisława Sobińskiego. Ibid. 22 października; U trumny ś.p. Kuratora. Ibid. 23 października; W hołdzie Niestrudzonemu Wojownikowi. Ibid. 1926. 24 października; Шухевич С. Моє життя. Спогади. Лондон: Українська видавнича спілка, 1991. С. 371.

²⁷ Sanojca K. Edukacja historyczna w gimnazjach ukraińskich w okresie Drugiej Rzeczypospolitej. *Studia Historica Gedanensia*. 2019. T. 10. S. 194.

тельських семінарій та керівництва загальноосвітніх шкіл щодо впровадження нових навчальних планів у загальноосвітніх школах» від 13 липня 1921 р. в усіх українських школах з 1921/1922 н. р. було запроваджено навчальні плани, призначені для шкіл із польською мовою викладання, видані МВіО 1920 р. Відповідно до цього циркуляру з 1921/1922 н. р., із 3-го класу в початкових школах з українською мовою навчання запроваджували обов'язкове вивчення польської мови, а у польських – української (що нерідко спричиняло спротив поляків)²⁸. Остаточна кількість годин на вивчення української чи державної мови в зазначених навчальних закладах була встановлена 19 квітня 1927 р. відповідним розпорядженням МВіО²⁹. Вивчення української як обов'язкового предмета в польськомовних школах розпочиналося з 2-го відділу (перший рік навчання) з усних розмов, згодом – з елементарного читання, а після трьох місяців – письма. На 3-му відділі (другий рік навчання) українську мову вивчали відповідно до підручників³⁰. Ці нововведення переслідували декілька цілей: зближення польської й української громад у Галичині, що мало забезпечити порозуміння між ними на побутовому рівні; полегшити носіям «вищої» польської культури її популяризацію серед місцевих українців; демонстрація на міжнародній арені прихильного ставлення влади до національних меншин³¹. У більшості польськомовних початкових навчальних закладах Станиславівського та Тернопільського воєводств українську мову вивчали як обов'язковий предмет, а у Львівському – у двох третинах³².

Про обов'язкове вивчення української та польської мов у державних польсько-й україномовних середніх навчальних закладах Львівського, Станиславівського і Тернопільського воєводств ішлося у «Циркулярі кураторії Львівського шкільного округу до дирекції усіх державних гімназій щодо викладання факультативних предметів» від 11 листопада 1921 р.³³. Водночас варто зауважити, що шкільні повітові ради інколи самовільно запроваджували обмеження на викладання української мови у школах. Зокрема, шкільна повітова рада в Кам'янці всупереч рескрипту МВіО від 24 травня 1921 р. про запровадження нових навчальних планів і розпоряджень кураторії ЛШО від 13 та 28 липня цього ж року щодо обов'язкового вивчення у початкових школах з українською мовою навчання польської мови, а в польських – української, видала 10 грудня власний обіжник, відповідно до якого в усіх україномовних школах Кам'янецького повіту замість української мови з 2-го відділу 2 год на тиждень

²⁸ Okólnik Kuratorjum do Rad szkolnych powiatowych, Dyrekcyj seminarjów nauczycielskich i Zarządów szkół powszechnych w sprawie wprowadzenia nowych planów naukowych do szkół powszechnych. *Dziennik Urzędowy dla Okręgu Szkolnego Lwowskiego*. Lwów, 1921. R. 25. Nr 11. S. 303–306.

²⁹ Rozporządzenie Ministra Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego z dnia 19 kwietnia 1927 r. w sprawie rozkładu godzin w szkołach powszechnych na obszarze Okręgu Szkolnego z polskim językiem nauczania i obowiązkową nauką języka ruskiego, tudzież w szkołach z ruskim językiem nauczania. *Dziennik Urzędowy MWRiOP*. 1927. Nr 8. Poz. 109. S. 223–225.

³⁰ Чепіль М. Формування національної свідомості учнівської молоді Галичини (1848–1939 pp.). Дрогобич: Коло, 2005. С. 245.

³¹ Руда О. Національно-освітня політика урядів Польщі щодо населення Галичини... С. 249.

³² Sanojca K. Relacje polsko-ukraińskie w szkolnictwie państwowym... S. 122, 156.

³³ Okólnik Kuratorjum do Dyrekcyj wszystkich gimnazjów państwowych w sprawie nauki przedmiotów nadobowiązkowych. *Dziennik Urzędowy dla Okręgu Szkolnego Lwowskiego*. Lwów, 1921. R. 25. Nr 19. S. 501–502.

запроваджували на польську мову. Таке рішення спричинило обурення в місцевій українській громаді³⁴.

Використання державної мови та мов меншин у внутрішній і зовнішній документації навчальних закладів регламентувала низка розпоряджень кураторії ЛШО. Так, у «Циркулярі кураторії Львівського шкільного округу до дирекції всіх державних та приватних середніх шкіл щодо назв шкіл та використання державного герба» від 11 листопада 1921 р. навчальним закладам з українською мовою викладання дозволялося розміщувати при вході табличку з назвою школи українською мовою, на якій обов'язково мав бути державний герб Польщі, це ж стосувалося написів на офіційних печатках закладу³⁵. Однак уже в 1923–1924 рр. кураторія ЛШО переглянула це рішення, і своїми розпорядженнями від 13 вересня та 30 жовтня 1923 р., 21 березня 1924 р. запровадила польську мову у внутрішнє та зовнішнє урядування державних і приватних початкових та середніх навчальних закладів з українською мовою навчання. Щодо розпорядження від 13 вересня, то всі державні початкові школи ЛШО зобов'язані були використовувати у внутрішній та зовнішній документації винятково польську мову, а приватні навчальні заклади мали цією мовою вести кореспонденцію зі шкільними органами влади, а вже відповідно до розпорядження від 30 жовтня кураторія також зобов'язала приватні школи використовувати у внутрішній та зовнішній документації винятково польську мову. На підставі цих розпоряджень шкільні інспектори вимагали прибрати зі шкіл портрети Т. Шевченка, І. Франка й інших знаних українських письменників, вишиванки, таблиці та схеми з написами українською мовою, погрожуючи закриттям навчальних закладів³⁶. Зауважмо, що не всі українські початкові школи виконували розпорядження кураторії щодо мови урядування, однак середні навчальні заклади через побоювання втрати права публічності дотримувалися основних вимог³⁷. Зокрема, через невиконання розпорядження від 21 березня 1924 р. щодо мови урядування у державних і приватних середніх навчальних закладах кураторія ЛШО рішенням від 16 червня призупинила діяльність державної гімназії з українською мовою навчання у Станиславові, а також виконання директором і викладацьким штатом службових обов'язків допоки вся кореспонденція, свідоцтва, шкільні акти, протоколи конференцій тощо не були перекладені на польську³⁸.

Реалізуючи політику уряду, спрямовану на обмеження прав українців Галичини у сферах освіти, економіки та права, зміцнення позицій польського населення і впливу Римо-Католицької Церкви у краї, кураторія ЛШО ще на початку 20-х років ХХ ст. вдалася до заборони вживання у навчальних закладах термінів «українець», «український» і заміни їх на «русин», «руський», «русинський». Польські владні структури були вкрай категоричними щодо назви «українець». Офіційна державна доктрина й

³⁴ Самоволя шк. інспектора. *Учительське слово*. 1922. Ч. 1. Січень. С. 5–6.

³⁵ Okólnik Kuratorjum Okręgu Szkolnego Lwowskiego do Dyrekcji wszystkich szkół Srednich państwowych i prywatnych w sprawie nazwy szkół i używania godła Państwa. *Dziennik Urzędowy dla Okręgu Szkolnego Lwowskiego*. 1921. R. 25. Nr 18. S. 447–449.

³⁶ AAN. Zesp. 8. Sygn. 10988/23. K. 3–5; AZBN w Warszawie. ATNSz. Mikrof. 68730. K. 85–87; Ibid. Mikrof. 68732. K. 13–15, 19, 35–36, 39–42, 53–57.

³⁷ AZBN w Warszawie. ATNSz. Mikrof. 68732. K. 87–89.

³⁸ Ibid. Mikrof. 68730. K. 67–70; Ibid. Mikrof. 68732. K. 62–63.

ідеологія польських національних сил переконувала в тому, що у Східній Галичині не було і немає жодної «України»³⁹. Про заміну у шкільництві терміна «український» на «руський», зокрема, йшлося у розпорядженні кураторії ЛШО від 14 березня 1923 р. У циркулярі кураторії до дирекції державних і приватних середніх навчальних закладів з українською мовою викладання від 23 березня цього ж року зазначалося, що в цих навчальних закладах на шкільних печатках, свідоцтвах та інших публічних документах, як і загалом в урядуванні шкіл, заборонено вживати поняття «український», яке мало бути замінене на «руський»⁴⁰. У листі до МВіО від 12 лютого 1924 р. своє рішення С. Собінський пояснював тим, що у вказаний період і надалі триває боротьба за назву народу – українці чи русини, і значна частина населення виступає проти нового найменування «українець», яку підтримує лише незначна частина української інтелігенції. Куратор зазначав, що кураторія ЛШО не могла «схилити шальки терезів на користь нової назви – необґрунтованої з історичного погляду, а з державницького погляду – небезпечної та не вигідної»⁴¹. З огляду на це, кураторія зберегла *status quo*, висловившись проти заміни терміна «руський» на «український», оскільки вживання останнього спонукає до державотворчих прагнень, а його прихильники виступають за об'єднання Галичини з підрадянською Україною. За словами С. Собінського, у кураторії залишався єдиний вихід – надати перевагу назві «русини», якою упродовж віків послуговувалося місцеве населення⁴².

Посли від Української парламентської репрезентації (УПР) 14 червня 1923 р. внесли інтерпеляцію, у якій звернулися до міністра освіти з проханням скасувати розпорядження кураторії ЛШО від 23 березня 1923 р. про заборону вживання поняття «український» в україномовних державних і приватних середніх навчальних закладах. Депутати відзначали, що нічим необґрунтоване та політично заангажоване рішення кураторії про заборону поняття «український» у шкільництві спричинило хвилю обурення серед української громадськості⁴³. У відповіді на інтерпеляцію послів від УПР міністр освіти Станіслав Глобінський (Stanisław Głabiński) підтримав розпорядження кураторії ЛШО від 23 березня 1923 р., зазначивши, що воно ґрунтується на рескрипті КШР від 8 березня 1920 р., відповідно до якого директори шкіл у документах і шкільних актах були зобов'язані використовувати ту назву навчального закладу, яка зазначена на урядовій печатці (тобто «руський»), тому відмовив у задоволенні їхнього прохання⁴⁴.

Діяльність кураторії ЛШО не обмежувалася наступом на права української мови в освітній сфері – утисків зазнавали як українські педагоги, так і україномовні навчальні заклади. Зауважмо, що, відповідно до офіційної статистики, на 1 січня 1923 р. у ЛШО діяла 21 державна учительська семінарія, з них 2 – з українською мовою навчання (навчалось 653 учні, з них 644 греко-католицького віровизнання), 8 – утраквістичних (1 452 слухачі, з них 333 греко-католики), 11 – польськомовних

³⁹ Голик Р. Й. Культурна пам'ять і Східна Європа: писемна культура та формування суспільних уявлень в Галичині. Львів, 2015. С. 306.

⁴⁰ AZBN w Warszawie. ATNSz. Mikrof. 68730. К. 85–87; Mikrof. 68732. К. 13.

⁴¹ Archiwum PAN. Zesp. III–180. Sygn. 79. К. 15.

⁴² Ibid. К. 13–15.

⁴³ AAN. Zesp. 8. Sygn. 10988/23. К. 4–5.

⁴⁴ Ibid. К. 14–15.

(2 271, з них 10 греко-католики). Як видно зі статистики, до 1923 р. українська громадськість ще мала можливість виховувати педагогів у національних семінаріях, однак циркулярами кураторії від 12 і 24 вересня, 13 грудня 1923 р. усіх директорів українських приватних та державних учительських семінарій зобов'язали запровадити вивчення польської історії, географії й науки про Польщу польською мовою та залучити до цього вчителів-поляків. Розпорядженням від 13 грудня 1923 р. в українських жіночих державних учительських семінаріях Львова й Перемишля офіційно запровадили двомовне навчання. Як наслідок, релігію, українську мову, математику, фізику та природу викладали українською, а польську мову, історію, географію, науку про сучасну Польщу, педагогіку, психологію, історію виховання та науку про дитину – державною. Утраквізм поширився також і на приватні україномовні учительські семінарії Коломиї, Стрия та Тернополя⁴⁵.

Куратор С. Собінський 18 листопада 1921 р. видав циркуляр «До повітових шкільних рад з приводу службової присяги вчителів загальноосвітніх шкіл», відповідно до якого кожен учитель особисто мав скласти службову присягу на вірність Польській державі⁴⁶. Документ був виданий на підставі розпорядження Ради Міністрів від 22 листопада 1919 р., яке зобов'язувало всіх службовців присягати на вірність державі. Тобто з 1 вересня 1921 р. кожен учитель ЛШО, який працевлаштувався у школу, мав скласти службову присягу, в якій було зазначено: «Присягаю Господу Богу Всемогутньому, що на довіреному мені службовому становищі я всіма силами у сфері моєї діяльності буду сприяти зміцненню свободи, незалежності та міцності Польської держави, якій я завжди буду вірно служити...». Цей циркуляр спричинив критику з боку української громадськості, оскільки ще не так давно, згідно з розпорядженням державного секретаря освіти Західноукраїнської Народної Республіки (ЗУНР) Агенора Артимоновича «В справі приватних шкіл» від 22 лютого 1919 р., педагоги-українці склали службову присягу на вірність Українській державі⁴⁷.

Наступ на права українських учителів виявився також в усуненні їх із навчальних закладів чи переведенні на інше місце праці під приводом визнання «нелояльними» до влади. Подібне розпорядження кураторія ЛШО видала 4 березня 1924 р.⁴⁸. Згодом у листі до головної управи Українського педагогічного товариства (УПТ) від 20 квітня 1925 р. вона вимагала усунення з навчальних закладів підпорядкованих товариству 12 українських педагогів через нелояльне ставлення до влади, а також їхню активну громадську діяльність⁴⁹. Українських учителів, яких підозрювали в націоналізмі й нелояльному ставленні до держави, переводили в польськомовні школи або на ет-

⁴⁵ Archiwum PAN. Zesp. III–180. Sygn. 78. K. 15; Sygn. 79. K. 13–15; AZBN w Warszawie. ATNSz. Mikrof. 68730. K. 3–4; Mikrof. 68732. K. 13; Яремчук В. Д. Правовий статус українських шкіл в Республіці Польща у 1919–1939 рр. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2009. № 2. С. 5. URL: www2.lvduvs.edu.ua/documents_pdf/visnyky/nvsvy/02_2009/09yvdvtr.pdf (дата звернення: 15.02.2021).

⁴⁶ Okólnik Kuratorjum Okręgu Szkolnego Lwowskiego do Rad szkolnych powiatowych w sprawie przysięgi służbowej nauczycieli szkół powszechnych. *Dziennik Urzędowy dla Okręgu Szkolnego Lwowskiego*. 1921. Nr 18. S. 446–447.

⁴⁷ Ступарик Б. М. Шкільництво Галичини (1772–1939). С. 115–116.

⁴⁸ AZBN w Warszawie. ATNSz. Mikrof. 68730. K. 85–87.

⁴⁹ Ibid. Mikrof. 68732. K. 73–77.

нічно польські землі (приблизно 1 500 українських педагогів змінили місце праці, а близько 2 500 звільнено з роботи)⁵⁰. У спогадах історик Іван Крип'якевич описував подібний випадок із власного життя, коли в 1925 р. його примусово перевели з філії української Академічної гімназії до І Польської гімназії ім. М. Коперника. Серед основних причин переведення він вказував те, що, по-перше, шовіністично налаштовані візитатори критикували його за неналежне навчання учнів історії, а по-друге, «по українських школах науку історії почали віддавати у руки надійних для польської держави одиниць», до яких учений не належав⁵¹. Адвокат Володимир Бемко у спогадах також зазначав, що в Бережанському повіті українців-учителів звільняли з посад через «службові причини», закидаючи їм вороже ставлення до Польщі в роки польсько-української війни 1918–1919 рр. Це при тому, що на 1925 р. у повіті працювало 66 % (132) учителів-поляків і лише 34 % (80) педагогів-українців⁵². Звільнені посади обіймали польські вчителі, які не знали української мови, а деякі з них вороже ставилися до учнів-українців, що виявлялося у побитті школярів⁵³.

У 1921–1926 рр. кураторія ЛШО своїми розпорядженнями спричинилася до ліквідації чинних україномовних навчальних закладів чи перетворення їх на утравістичні. У закритті українських шкіл і перешкоджанні відкриття нових навчальних закладів кураторії сприяли повітові шкільні ради, староства та місцева поліція. Зокрема, у зверненні головної управи УТП до МВіО було зазначено, що в погодженні з кураторією ЛШО староство в Радехові 17 листопада 1923 р. ліквідувало єдину в околиці приватну початкову україномовну школу під приводом того, що там діяли дві польськомовні, які «цілковито задовольняли культурні потреби українського населення»⁵⁴. Розпорядженням від 10 січня 1924 р. кураторія запровадила в усіх приватних українських гімназіях вступні та випускні іспити з польської мови, з аналогічними вимогами як з української⁵⁵. Кураторія уважно стежила за тим, щоб у школах із непольською мовою викладання предметів відбувалося відповідно до міністерських навчальних програм. Зокрема, у «Циркулярі до всіх повітових шкільних рад та міської шкільної ради у Львові щодо вивчення історії та географії в школах з непольською мовою навчання» від 12 лютого 1924 р. наголошувалося, що в разі недотримання приватними школами з українською та німецькою мовами навчання міністерських

⁵⁰ Archiwum PAN. Zesp. III–180. Sygn. 82. K. 58–59; AZBN w Warszawie. ATNSz. Mikrof. 68729. K. 267–270; Sanojca K. Problem lojalności nauczycieli Ukraińców wobec państwa polskiego w okresie międzywojennym. *Edukacja–państwo–naród w Europie Środkowej i Wschodniej XIX i XX w.* / pod red. A. Bilewicz, R. Gładkiewicza, S. Walasek. Wrocław: Uniwersytet Wrocławski, 2002. S. 336–337.

⁵¹ Крип'якевич І. Спогади (Автобіографія). *Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність*. 2001. Вип. 8: Іван Крип'якевич у родинній традиції, науці, суспільстві. С. 120.

⁵² Бемко В. Бережани – Бережанщина: історико-географічний нарис. *Бережанщина в спогадах емігрантів* / упоряд. та ред.: Н. Волинець, Б. Мельничук, І. Семенець. Тернопіль: Книжково-журнальне вид-во «Тернопіль», 1993. С. 89.

⁵³ ЦДІАЛ України. Ф. 344. Оп. 1. Спр. 552. Арк. 22–23; AZBN w Warszawie. ATNSz. Mikrof. 68731. K. 13–14.

⁵⁴ AZBN w Warszawie. ATNSz. Mikrof. 68732. K. 11–13, 35–36.

⁵⁵ Archiwum PAN. Zesp. III–180. Sygn. 78. K. 15; Ibid. Sygn. 79. K. 13–15; AZBN w Warszawie. ATNSz. Mikrof. 68730. K. 85–87.

приписів щодо викладання історії та географії, ці навчальні заклади будуть закриті. Як зазначав куратор С. Собінський, мотивом до видання цього циркуляра стали численні порушення у викладанні цих предметів у вказаних навчальних закладах, на чому неодноразово наголошували у звітах візитатори та шкільні інспектори. Як наслідок кураторія закликала всіх директорів приватних шкіл з українською й німецькою мовами навчання дотримуватися у навчальному процесі, насамперед щодо викладання історії та географії, навчальних програм МВіО. За дотриманням цих приписів мали стежити шкільні інспектори, які під час візитації шкіл повинні були проєкзаменувати всіх учнів з історії та географії, щоб оцінити реальний стан їхніх знань⁵⁶.

Основний наступ на україномовне шкільництво Галичини розпочався після ухвалення сеймом 31 липня 1924 р. «Закону про організацію шкільництва»⁵⁷, який регулював права національних меншин на всіх рівнях навчання: у початкових, середніх і професійних школах, визначав умови створення державних непольських одно- чи двомовних навчальних закладів, чітко встановлював кількість чи відсоток батьків, на вимогу яких мали організовувати школи для національних меншин. Загалом головна мета закону полягала в піднесенні статусу державної мови, популяризації польської культури та формуванні польської національної свідомості, обмеженні учнів-українців навчатися рідною мовою⁵⁸. Ще напередодні ухвалення шкільного закону куратор С. Собінський зазначав, що його наслідки важко передбачити, однак він дає «тверде правове підґрунтя, на якому буде базуватися організація шкіл», а також уможливить вихід із хаосу, створеного внаслідок колізій давніх австрійських законів. Куратор наголошував, що відмінність між давніми законами й новим полягає в тому, що відтепер рішення щодо мови навчання в конкретній школі прийматимуть не гміна чи шкільна влада, а батьки учнів, які в ній навчаються. На його думку, закон давав меншинам ширші права, ніж держава взяла на себе зобов'язання відповідно до Малого Версальського договору. С. Собінський акцентував, що хоча «з погляду виховання проєкт двомовності є некорисним, однак ця проблема має поступитися державному інтересу, з яким пов'язане гарантування національним меншинам прав і свобод»⁵⁹.

Після ухвалення шкільного закону 1924 р., що мав би створити сприятливі умови для спільного навчання і виховання дітей різного етнічного походження Львівського, Тернопільського, Станиславівського, Поліського, Волинського, Новоградського, Віленського, Білостоцького (Гродненського та Волковиського повітів) воєводств, кураторія ЛШО активно приступила до виконання його положень, зокрема ст. 2 щодо перетворення початкових навчальних закладів на утраквістичні, покликані виховувати з учнів польської та інших національностей відданих громадян у взаємній пошані до

⁵⁶ Okólnik do wszystkich Rad szkolnych powiatowych i do Rady szkol. miejskiej we Lwowie w sprawie nauki historii i geografji w szkołach z niepolskim językiem wykładowym. *Dziennik Urzędowy dla Okręgu Szkolnego Lwowskiego*. 1924. R. 28. Nr 2. S. 84–85.

⁵⁷ Ustawa z dnia 31 lipca 1924 r. zawierająca niektóre postanowienia o organizacji szkolnictwa. *Dz. U.* 1924. Nr 79. Poz. 766. S. 1212–1214.

⁵⁸ Чепіль М. Формування національної свідомості учнівської молоді Галичини... С. 268.

⁵⁹ O zgodne współzycie narodowości na kresach. Ankieta «Kuriera Lwowskiego» w sprawie ustaw kresowych. *Kurier Lwowski*. 1924. 12 lipca. S. 2.

національних особливостей⁶⁰. За участі шкільних інспекторів кураторія стежила за виконанням ст. 4 закону, відповідно до якої з 3-го класу державних і приватних початкових шкіл із непольською мовою навчання запроваджувалося вивчення польської мови. Учні мали володіти державною на такому рівні, щоби згодом змогли продовжити навчання в польських або утравквістичних середніх навчальних закладах⁶¹.

Стаття 3 шкільного закону, відповідно до якої непольські початкові навчальні заклади могли діяти лише на тих теренах, де громада меншини за переписом 1921 р. становила не менше 25 % населення (на цій підставі учні-українці були позбавлені права навчатися рідною мовою у Краківському та Люблінському воєводствах), а батьки не менше 40 учнів мали подати про це відповідні прохання-декларації, слугувала підставою для закриття кураторією ЛШО україномовних шкіл чи перетворення їх на утравквістичні, якщо там навчалося 20 учнів-поляків. В утравквістичних із 1-го класу запроваджували читання та письмо польською мовою, а українською викладали лише природознавство, малювання, ручну працю тощо⁶². До прикладу, кураторія ЛШО на підставі даних перепису населення 1921 р. відмовила мешканцям с. Хоростець Козівського повіту Тернопільського воєводства в переведенні польськомовної школи на українську мову навчання, аргументуючи своє рішення тим, що в селі українців проживало менше 25 % (частина з них бойкотувала перепис). Хоча на 1928 р. тут проживало 698 українців, 29 євреїв і жодного поляка⁶³.

Переведення українських початкових шкіл на польську мову навчання чи перетворення їх на двомовні частково відбувалося внаслідок маніпуляцій і зловживань інституцій ЛШО з результатами плебісцитів щодо мови навчання, які проводили на основі шкільного закону 1924 р., а також під час подання шкільних декларацій через створення формальних труднощів, тиску на батьків, ухвалення упереджених рішень тощо. Траплялися випадки, коли плебісцити проводили в умовах терору, українцям відмовляли у прийнятті декларацій, вийти відмовлялися затверджувати автентичність підписів, переслідували осіб, які складали декларації, штрафували чи ув'язнювали їх за надуманими причинами, обдурювали неписьменних батьків, змушували українських учителів під загрозою звільнення збирати декларації за державну мову навчання тощо⁶⁴. Саме куратор відіграв найважливішу роль у визначенні мови навчання у школі, оскільки він

⁶⁰ AAN. Zesp. 322. Mikrof. B. 18468. Sygn. 2265 K. 209; Ustawa z dnia 31 lipca 1924 r. zawierająca niektóre postanowienia o organizacji szkolnictwa. S. 1212–1213; Papierzyńska-Turek M. Sprawa ukraińska w Drugiej Rzeczypospolitej 1922–1926. Kraków: Wyd-wo Literackie, 1979. S. 224.

⁶¹ Ustawa z dnia 31 lipca 1924 r. zawierająca niektóre postanowienia o organizacji szkolnictwa. S. 1213.

⁶² AAN. Zesp. 322. Mikrof. B. 18455. Sygn. 2252. K. 4; Гетьманчук М. П. Між Москвою та Варшавою: українське питання у радянсько-польських відносинах міжвоєнного періоду (1918–1939 рр.): монографія. Львів: Вид-во Львівської політехніки, 2008. С. 241.

⁶³ Archiwum PAN. Zesp. III–180. Sygn. 76. K. 69; AZBN w Warszawie. ATNSz. Mikrof. 68735. K. 93–95; Sanojca K. Relacje polsko-ukraińskie w szkolnictwie państwowym... S. 34–35, 52.

⁶⁴ Державний архів Тернопільської області. Ф. 231. Оп. 1. Спр. 621. Арк. 35–36; AZBN w Warszawie. ATNSz. Mikrof. 68730. K. 311–312; Наша школа в ярмі. *Громадський голос*. 1927. 4 червня. С. 5; Українська школа в ярмі. Промова голови Української Парламентської Репрезентації п. сенатора Черкавського, виголошена дня 22 червня у польському сенаті при обговорюванні бюджету міністерства освіти. *Діло*. 1925. 1 липня; Шкільний плебісцит. Протести проти надужить. *Нова зоря*. 1927. 25 грудня. С. 1–2.

підтверджував дійсність декларацій, визначав мову викладання, ухвалював рішення про об'єднання українських і польських початкових шкіл. Зацікавлені особи мали два тижні на оскарження рішення куратора, звертаючись до міністра освіти⁶⁵. Одним із незаконних рішень став виданий куратором С. Собінським обіжник до повітових шкільних інспекторів, відповідно до якого ті не мали приймати на раз більше 20-ти декларацій за українську мову навчання, а на решту повинні були видавати «посвідку на вагу або на звитки паперів». У відповіді на звернення українських послів МВіО хоча й визнало це рішення незаконним, однак не поспішало дати відповідне доручення кураторові С. Собінському, а шкільні інспектори далі відмовляли українцям у прийнятті декларацій⁶⁶. Мову навчання у школах з української на польську чи утравквістичну кураторія інколи змінювала на підставі подання сфальшованих декларацій за державну мову викладання, адже за польську школу достатньо було подати декларації лише 20-ти батькам будь-якої національності та непотрібно було підтверджувати підписи, що неабияк обурювало українців⁶⁷. До прикладу, жителям с. Яблуниця Надвірнянського повіту кураторія змінила в однокласній школі мову навчання з української на польську на підставі нібито поданих декларацій за польську мову навчання, однак тут проживало 9 євреїв і 91 українець, жодного поляка чи римо-католика⁶⁸. Подібний випадок трапився у с. Блюдники Станиславівського повіту, де проживало 205 українців і 7 поляків (203 греко-католики та 9 римо-католиків). Місцеву трикласну школу реорганізовано на утравквістичну на підставі нібито поданих декларацій за державну мову навчання⁶⁹. Натомість у с. Черневі Мостиського повіту кураторія змінила мову навчання з української на польську також на підставі нібито поданих декларацій, однак при перевірці виявилось, що всі батьки подали декларації за українську школу. Попри звернення батьків до прокуратури кураторія ЛШО реорганізувала школу на утравквістичну⁷⁰. Подібні дії центральної і місцевої влади призвели до кількісного скорочення україномовних навчальних закладів. Саме куратора С. Собінського, який активно впроваджував у дію статті шкільного закону 1924 р., українська громадськість звинуватила в нищенні національного шкільництва. Адже кількість українських державних початкових шкіл у ЛШО зменшилася з 2 426 у 1921/1922 н. р.⁷¹ до 1 179 у 1925/1926 н. р.⁷². Новостворені утравквістичні навчальні заклади тримали курс на асиміляцію непольського населення краю. Польсько-українських шкіл із 89 у 1922/1923 н. р. збільшилося до 1 462 у 1925/1926 н. р.⁷³

⁶⁵ Sanojca K. Relacje polsko-ukraińskie w szkolnictwie państwowym... S. 124.

⁶⁶ Як доручувати шкільні декларації повітовим шкільним інспекторам. *Mema*. 1933. 1 січня.

⁶⁷ AAN. Zesp. 1185. Sygn. 15. K. 38; Archiwum PAN. Zesp. III–180. Sygn. 76. K. 69.

⁶⁸ AZBN w Warszawie. ATNSz. Mikrof. 68735. K. 127.

⁶⁹ *Ibid.* K. 159.

⁷⁰ Прогести проти безправної переміни українських шкіл на польські й утравквістичні. *Mema*. 1933. 12 листопада.

⁷¹ AAN. Zesp. 322. Sygn. 2250. K. 42; Biblioteka Jagiellońska w Krakowie. Oddział Rękopisów. Sygn. 4278. Mikrof. 1024. K. 13–17.

⁷² AAN. Zesp. 322. Mikrof. B. 18455. Sygn. 2252. K. 20; Archiwum PAN. Zesp. III–180. Sygn. 82. K. 2.

⁷³ AAN. Zesp. 322. Mikrof. B. 18455. Sygn. 2252. K. 8; AAN. Zesp. 503. Sygn. 431. K. 3; Семчишин М. Тисяча років української культури. Історичний огляд культурного процесу. 2-ге вид. Київ: Фенікс, 1993. С. 487–488.

На підставі положень шкільного закону 1924 р. у ЛШО були запроваджені суттєві обмеження для навчання дітей рідною мовою у середніх навчальних закладах. Покликаючись на ст. 6 закону, кураторія давала дозвіл на відкриття державної утравквістичної середньої школи з українською мовою навчання лише на підставі звернень-декларацій батьків 150 учнів, які відвідували польськомовні школи відповідного типу в одному повіті або місті, а на відкриття державних утравквістичних фахових шкіл – звернень-декларацій батьків 40 % усіх учнів польськомовної фахової школи. Підписувати звернення-декларацію батьки чи опікуни школяра мали у присутності директора польської середньої школи, у якій навчалася дитина. Директор підписом підтверджував статус прохачів, а також те, що учень справді відвідує цю школу та є українцем за національністю. Підписані декларації він надсилав кураторові шкільного округу, який після перевірки документів ухвалював відповідне рішення. Однак міністр фінансів міг заблокувати дозвіл на відкриття української школи, посилаючись на брак необхідних коштів. Водночас через спротив батьків-поляків домогтися утравквізації гімназій було досить складно, навіть попри те, що там навчалися як діти-українці, так і з мішаних польсько-українських сімей. Подекуди вони становили близько 35 % усіх учнів⁷⁴.

Значне невдоволення в українській громадськості спричиняли дії кураторії ЛШО, яка відповідно до ст. 6 шкільного закону приступила до об'єднання польських та українських гімназій в утравквістичні, а також до запровадження на підставі ст. 7 цього ж закону в державних і приватних середніх школах із непольською мовою викладання навчання державною мовою історії, географії та науки про сучасну Польщу, польської мови та літератури. Вже 12 жовтня 1924 р. кураторія звернулася до українських культурно-освітніх товариств, які утримували приватні середні навчальні заклади, а також до їхніх директорів, із вимогою відкликати видані українською мовою шкільні свідоцтва за 1923/1924 н. р. і замінити їх аналогічними польськомовними, а також перекласти головні каталоги закладів на польську мову. Від виконання цієї вимоги залежало затвердження директорів цих навчальних закладів (наприклад, через невиконання приписів директорів приватної україномовної гімназії в Чорткові Дмитрові Піхуті відмовили у затвердженні), а також внесення цих навчальних закладів до переліку шкіл, що можуть подавати заявки на отримання права публічності⁷⁵. 22 червня 1925 р. кураторія ЛШО видала розпорядження «До дирекції державних і приватних середніх шкіл з непольською мовою викладання щодо навчання польської мови та літератури, історії й географії та науки про сучасну Польщу», відповідно до якого з 1925/1926 н. р. вказані предмети мали викладати лише державною мовою. Уряд всіляко підтримував подібні нововведення, оскільки, як зазначав міністр освіти Станіслав Грабський (Stanisław Grabski), «там, де рух білоруський чи український є найсильнішим, там повинні дати найкращу школу чисто польську»⁷⁶. Наступне розпорядження кураторії ЛШО від 18 серпня 1925 р. передбачало з 1925/1926 н. р. поступове щорічне об'єднання по одному класу українських гімназій Львова, Перемишля та Тернополя з

⁷⁴ Курляк І. Є. Класична освіта на західноукраїнських землях (XIX – перша половина XX століття). Історико-педагогічний аспект. Тернопіль: Підручники і посібники, 2000. С. 140–141.

⁷⁵ AZBN w Warszawie. ATNSz. Mikrof. 68732. К. 55.

⁷⁶ Цит. за: Мосійчук Т. Боротьба УНДО з утравквізацією освіти в Галичині (1925–1939). *Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність*. Львів, 2013. Вип. 23: До 22-ої річниці здобуття незалежності України. С. 467.

відповідними польськими навчальними закладами. У цих новостворених школах на вивчення польської та української мов відводили по 4 год. Натомість польську мову, історію, географію, математику, фізику та природу вчителі мали викладати державною, а українську мову, рисунки, співи та гімнастику – українською. Навчати релігії учнів повинні були рідною мовою⁷⁷. Проти цього рішення виступили представники як української, так і польської громадськості. Своє невдоволення поляки висловили бойкотом, не записавши своїх дітей до цих гімназій, а українці організували масові віча та протести. Така реакція української і польської громадськості змусила міністра освіти С. Грабського скасувати розпорядження про об'єднання середніх шкіл⁷⁸. Зокрема, у листі до куратора С. Собінського від 17 вересня 1925 р. С. Грабський наголошував на доцільності призупинення реалізації його розпорядження від 18 липня 1925 р. на підставі того, що польська молодь не представлена повноцінно в перших класах українських гімназій Львова, Перемишля та Тернополя, а це «суперечить духу та літері згаданого закону від 31 липня 1924 р.»⁷⁹. Критику в українській громадськості спричинили також доповнення до шкільного закону 1924 р. від 7 січня 1925 р.⁸⁰ щодо запровадження у приватних непольських учительських семінаріях обов'язкового вивчення державною мовою історії, географії, науки про тогочасну Польщу, а також польської мови та літератури. Щоб дещо зменшити невдоволення української громадськості, спричинене як прийнятими освітніми законами, так і діяльністю кураторії, куратор С. Собінський розпорядженням від 4 жовтня 1926 р. до директорів приватних середніх шкіл із непольською мовою навчання дозволив їм навчати учнів рідною мовою географії з 1-го по 3-й класи, історії – в 4-му. У 5-му, 6-му та 7-му класах у предметі «загальна історія» дозволялося розмежовувати польську історію, якої навчали державною, та середньовічну й новітню, які викладали рідною мовою. Загалом у приватних українських середніх навчальних закладах польською навчали від двох до чотирьох предметів⁸¹.

Поза увагою влади не залишилися шкільні підручники, за якими учні вчилися в державних і приватних навчальних закладах. Зауважмо, що на початку 20-х років тимчасово залишалися у вжитку австрійські, однак із них вилучили тексти, що возвеличували Австро-Угорську монархію, а з навчальних планів усунули німецьку мову, історію, географію та статистику Австро-Угорщини, натомість запровадили предмети, пов'язані з Польською державою, зокрема польську мову, історію та географію тощо⁸². Згодом з обігу почали вилучати як австрійські, так і україномовні підручники, а також інші праці, які уклали українські педагоги, що використовувалися

⁷⁷ AAN. Zesp. 322. Sygn. 2250. K. 12–13; О. І. Польонізація українських середніх шкіл. *Діло*. 1925. 26 серпня.

⁷⁸ Проти польонізації українського шкільництва. *Діло*. 1925. 2 вересня; Sanojca K. Relacje polsko-ukraińskie w szkolnictwie państwowym... S. 167.

⁷⁹ AAN. Zesp. 322. Sygn. 2250. K. 11.

⁸⁰ Rozporządzenie Ministra Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego z dnia 7 stycznia 1925 r. wydane w porozumieniu z Ministrem Spraw Wewnętrznych i Ministrem Rolnictwa i Dóbr Państwowych w sprawie wykonania ustawy z dnia 31 lipca 1924 r. zawierającej niektóre postanowienia o organizacji szkolnictwa. *Dz. U.* 1925. Nr 3. Poz. 33. S. 26–30.

⁸¹ Sanojca K. Relacje polsko-ukraińskie w szkolnictwie państwowym... S. 180.

⁸² Ворончак І. Шкільництво на Борщівщині: історичний нарис. Львів: ВЕЛАКС, 2003. Ч. 1. С. 45–46.

у приватних школах з українською мовою навчання. Зокрема, Окружний кримінальний суд Львова своїм рішенням від 29 квітня 1924 р. заборонив поширення брошури В'ячеслава Будзиновського «Мала історія України» (Львів, 1924)⁸³. Звернімо увагу, що ще 1923 р. куратор С. Собінський зобов'язав директорів приватних і державних українських середніх шкіл та учительських семінарій вилучити зі шкільних бібліотек усю літературу, просякнуту громадським радикалізмом, або ту, яка пропагувала гасла національної ненависті й ворожості до Польщі, а також усі малюнки, фотографії, карти, що ображали гідність поляків та Польської держави⁸⁴. Натомість у початкових і середніх школах та учительських семінаріях дозволяли використовувати лише навчальну літературу, схвалену комісією з рецензування книжок, перелік якої оприлюднювали в урядових часописах. Водночас у цих рекомендованих комісією книжках нерідко принижувалася гідність українців, спотворювалося історичне минуле⁸⁵.

Отже, у 1921–1926 рр. питаннями шкільництва й іншими освітніми проблемами Галичини займалася кураторія ЛШО на чолі з куратором С. Собінським. Українська громадськість краю дуже критично оцінила діяльність кураторії у вказаний період, звинувачуючи освітню владу в нищенні національних навчальних закладів. Найбільше невдоволення в українців спричиняли розпорядження куратора С. Собінського, які хоча й відповідали цілям і завданням шкільного закону 1924 р., однак всупереч інтересам української громадськості сприяли утраквізації українських середніх навчальних закладів та учительських семінарій, перетворенню україномовних початкових шкіл на двомовні або їх ліквідації, переведенню українських педагогів, запідозрених у націоналізмі та нелояльному ставленні до держави, в польськомовні школи або на етнічно польські землі, запровадженню у діловодстві україномовних середніх і фахових навчальних закладів винятково польської мови тощо. Подібні дії кураторії ЛШО українська спільнота сприйняла як спробу ліквідації непольських освітніх закладів і повної асиміляції місцевого населення Галичини.

REFERENCES

Bemko, V. (1993). Berezhaný – Berezhanščyna: istoryko-heohrafichnyy narys. In N. Volynets, B. Melnychuk, I. Semenets (Eds.), *Berezhanščyna v spohadakh emihrantiv* (pp. 3–246). Ternopil: Knyzhkovo-zhurnalne vyd-vo «Ternopil» [in Ukrainian].

Chepil, M. (2005). *Formuvannia natsionalnoii svidomosti uchnivskoi molodi Halychyny (1848–1939 rr.)*. Drohobych: Kolo [in Ukrainian].

Dzieniakowska, J. (2015). «Dziennik Urzędowy Kuratorium Okręgu Szkolnego Lwowskiego» (1921–1939) jako źródło do dziejów szkolnictwa międzywojennego Lwowa. *Ukraina XX stolittia: kultura, ideolohiia, polityka*, 20, 308–325 [in Polish; in Ukrainian].

Halai, M. (2011). Administruvannia shkilnytstva Ternopilskoho voievodstva v systemi upravlinnia osvitiou haluzziu Druhoii Rechi Pospolytoi periodu 1919–1939 rokiv. Proceedings of the III International Conference for Young Scientists: *Humanitarni*

⁸³ AZBN w Warszawie. ATNSz. Mikrof. 68730. K. 85; Książki. *Dziennik Urzędowy dla Okręgu Szkolnego Lwowskiego*. 1924. R. 28. Nr 4. S. 224.

⁸⁴ ЦДІАЛ України. Ф. 179. Оп. 1. Спр. 27. Арк. 17.

⁸⁵ Там само. Спр. 263. Арк. 3.

ta sotsialni nauky, Lviv, 24–26 lystopada 2011. (pp. 38–41). Lviv: Vyd-vo Lvivskoi politekhnyky [in Ukrainian].

Hetmanchuk, M. P. (2008). *Mizh Moskvoiu ta Varshavoiu: ukraiinske pytannia uadiansko-polskykh vidnosynakh mizhvoiennoho periodu (1918–1939 rr.): monohrafiia*. Lviv: Vyd-vo Lvivskoi politekhnyky [in Ukrainian].

Holyk, R. (2015). *Kulturna pamiat i Skhidna Yevropa: pysemna kultura ta formuvannia suspilnykh uiavlen v Halychyni*. Lviv: Instytut ukraiinoznavstva im. I. Krypiakevycha NAN Ukrainy [in Ukrainian].

Krypiakevych, I. (2001). Spohady (Avtobiohrafia). *Ukraiina: kulturna spadshchyna, natsionalna svydymist, derzhavnist*, 8, 77–140 [in Ukrainian].

Kurliak, I. Ye. (2000). *Klasychna osvita na zachidnoukraiinskykh zemliakh (XIX – persha polovyna XX stolittia). Istoryko-pedahohichnyi aspekt*. Ternopil: Pidruchnyky i posibnyky [in Ukrainian].

Lempicki, S. (1927). *Stanisław Sobiński: człowiek i ideologia*. Lviv: Komitet Obywatelski ku uczczeniu ś.p. kuratora Sobińskiego [in Polish].

Manifestacja żałobna u trumny ś.p. Stanisława Sobińskiego. (1926, Październik 22). *Gazeta Lwowska*, 242 [in Polish].

Mosiichuk, T. (2013). Borotba UNDO z utrakvizatsiieiu osvity v Halychyni (1925–1939). *Ukraiina: kulturna spadshchyna, natsionalna svydymist, derzhavnist*, 23, 466–474 [in Ukrainian].

Nasha shkola v yarmi. (1927, Cherven 4). *Hromadskyi holos*, 23, 5 [in Ukrainian].

O zgodne współzycie narodowości na kresach. Ankieta «Kuriera Lwowskiego» w sprawie ustaw kresowych. (1924, Lipiec 12). *Kurier Lwowski*, 158, 2 [in Polish].

O. I. (1925, Serpen 26). Polionizatsiia ukraiinskykh serednykh shkil. *Dilo*, 189 [in Ukrainian].

Padł na posterunku! (1926, Październik 21). *Gazeta Lwowska*, 241 [in Polish].

Papierzyńska-Turek, M. (1979). *Sprawa ukraińska w Drugiej Rzeczypospolitej 1922–1926*. Kraków: Wydawnictwo Literackie [in Polish].

Pollak, M. (1929). Organizacja władz szkolnych II instancji w ciągu dziesięciolecia istnienia Polski odrodzonej. *Oświata i Wychowanie*, 1 (3), 213–219 [in Polish].

Protesty proty bezpravnoii pereminy ukraiinskykh shkil na polski y utrakvistychni. (1933, Lystopad 12). *Meta*, 45 (137) [in Ukrainian].

Proty polionizatsii ukraiinskoho shkilnytstva. (1925, Veresen 2). *Dilo*, 194 [in Ukrainian].

Ruda, O. (2016). Diialnist kuratorii Lvivskoho shkilnoho okruhu u 1921–1939 rokakh. *Naukovi pratsi istorychnoho fakultetu Zaporizkoho natsionalnoho universytetu*, 46, 192–196 [in Ukrainian].

Ruda, O. (2019). *Natsionalno-osvitiia polityka uriadiv Polshchi shchodo naselennia Halychyny v 20–30-kh rokakh XX stolittia: realizatsiia ta retseptsi. Monohrafiia*. Lviv: Natsionalna akademiia nauk Ukrainy, Instytut ukraiinoznavstva im. I. Krypiakevycha [in Ukrainian].

Rzasa, A. (2006, Marzec 7). Wspomnienie (1872–1926). *Gazeta.pl*. Retrieved from: <https://web.archive.org/web/20121005084519/http://wroclaw.gazeta.pl/wroclaw/1,35779,3198929.html> [in Polish].

Samovolnia shk. inspektora. (1922, Sichen). *Uchytelske slovo*, 1, 5–6 [in Ukrainian].

Sanojca, K. (2002). Problem lojalności nauczycieli Ukraińców wobec państwa polskiego w okresie międzywojennym. In A. Bilewicz, R. Gładkiewicz, S. Walasek (Eds),

Edukacja–państwo–narod w Europie Środkowej i Wschodniej XIX i XX w. (pp. 335–341). Wrocław: Uniwersytet Wrocławski [in Polish].

Sanojca, K. (2013). *Relacje polsko-ukraińskie w szkolnictwie państwowym południowo-wschodnich województw Drugiej Rzeczypospolitej*. Kraków: Historia Jagellonica [in Polish].

Sanojca, K. (2019). Edukacja historyczna w gimnazjach ukraińskich w okresie Drugiej Rzeczypospolitej. *Studia Historica Gedanensia*, 10, 190–198 [in Polish].

Semchyshyn, M. (1993). *Tysiacha rokiv ukraińskoi kultury. Istorychnyi ohliad kulturnoho protsesu* (2nd ed.). Kyiv: Feniks [in Ukrainian].

Shkilnyi pliebistsyt. Protesty proty naduzhyt. (1927, Hruden 25). *Nova zoria*, 51, 1–2 [in Ukrainian].

Shukhevych, S. (1991). *Moie zhyttia. Spohady*. London: Ukraińska vydavnycha spilka [in Ukrainian].

Siudut, G. (2012). Rozwój potencjału edukacyjnego szkolnictwa średniego ogólnokształcącego w lwowskim Okręgu Szkolnym w latach 1921–1939. In A. Patka (Ed.), *Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego MCCCXXIII. Prace Historyczne*, 139, 117–124 [in Polish].

Stuparyk, B. M. (1994). *Shkilnytstvo Halychyny (1772–1939)*. Ivano-Frankivsk: ISDO [in Ukrainian].

U trumny ś.p. Kuratora. (1926, Październik 23). *Gazeta Lwowska*, 243 [in Polish].

Ukraińska shkola v yarmi. Promova holovy Ukraińskoi Parlaŋmentskoi Repraŋzentatsii p. senatora Cherkavskoho, vyholoshena dnia 22 chervnia u polskomu senati pry obhovoriuvanni byudzhetu ministerstva osvity. (1925, Lypen 1). *Dilo*, 143 [in Ukrainian].

Voronchak, I. (2003). *Shkilnytstvo na Borshchivshchyni: istorychnyi narys* (Pt. 1). Lviv: VELAKS [in Ukrainian].

W hołdzie Niestrudzonemu Bojownikowi. (1926, Październik 24). *Gazeta Lwowska*, 244 [in Polish].

Yak doruchuvaty shkilni deklaratsii povitovym shkilnym inspektoram. (1933, Sichen 1). *Meta*, 1 (93) [in Ukrainian].

Yaremchuk, V. D. (2009). Pravovy status ukraińskyykh shkil v Respublitsi Polshcha u 1919–1939 rr. *Naukovyi visnyk Lvivskoho derzhavnoho universytetu vnutrishnikh sprav*, 2, 1–12. Retrieved from: https://www.lvduvs.edu.ua/documents_pdf/visnyky/nvsvy/02_2009/09yvdivrp.pdf [in Ukrainian].

Oksana RUDA

Doctor of Historical Sciences, Senior Researcher

I. Krypiakiv Institute of Ukrainian Studies

National Academy of Sciences of Ukraine

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4361-8313>

e-mail: oxana.ruda@gmail.com

ATTACK ON UKRAINIAN SCHOOLING: THE LVIV SCHOOL DISTRICT CURATORIUM ACTIVITIES IN 1921–1926

The paper covers activities of the Lviv School District Curatorium, headed by curator Stanisław Sobiński in 1921–1926. The main changes that took place in the education of the

Polish state after the adoption of a number of laws and regulations in 1920–1921 are traced, for instance, aimed at developing a network of primary and secondary schools, the introduction of compulsory primary education, training of qualified teachers, the organization of school authorities of the second instance. Next, the internal structure, role, and tasks of the Lviv School District Curatorium have been clarified. As stated, during the specified period, the Curatorium tried to accurately fulfill tasks of overcoming differences in education, organizational and programmatic merging of schooling in interwar Halychyna with Polish, formation of Polish national consciousness in children and youth of national minorities, in particular, by eliminating non-Polish schools and expanding the network of schools with the state language of instruction. Applying compulsory study of Ukrainian and Polish languages in state Polish and Ukrainian-language primary and secondary schools in Lviv, Stanislaviv, and Ternopil voivodships, the Curatorium pursued several goals: to ensure understanding between the Polish and Ukrainian populations of Halychyna at the basic level, to ease the promotion of «higher» Polish culture among local Ukrainians; to demonstrate in the international arena the government's commitment to national minorities.

It is stated that despite S. Sobiński's attempts to establish relations with the Ukrainian local community, due to provocative orders of the Curatorium, in particular, using the state language in internal and external documentation of Polish educational institutions, prohibiting the use of «українець», «український» and their replacement by «русин», «руський», «русинський», the spread of Utraquism in school, the attack on the rights of Ukrainian teachers, etc., he did not manage to get rid of tensions in these relations. The national issue in Halychyna, particularly in schooling, only worsened in 1921–1926.

Keywords: Halychyna, Lviv school district, Curatorium, curator, educational policy.